

ДАН ЗАМФИРЕСКУ (Букурещ)

СВЕТОВНОТО ЗНАЧЕНИЕ НА ТЪРНОВСКАТА КНИЖОВНА ШКОЛА

Шест века след блестящата изява в рамките на цялостния източен културен ареал Търновската книжовна школа стана през последните години отново обект на общо внимание. Трите международни симпозиума, организирани от Великотърновския университет съвместно с Института за балканистика при БАН през 1971, 1976 и 1980 г., показаха чрез големия брой видни учени от различни страни престижа, който е постигнал университетският център във Велико Търново, и дейността на неговите преподаватели. Издаденият през 1974 г. том Търновска книжовна школа зае място в библиотеката на всеки изследвач на славянската култура и на нейните връзки с първоизточника на културното развитие на целия Изток — византийската култура, — най-представителната и най-влиятелната цивилизация в европейското средновековие. Ние, жителите на Югоизточна Европа, не трябва да забравяме никога, че на това географско пространство, където се намираме днес, са цъфтели четири големи цивилизации, чиито общи наследници сме днес: античната гръцка цивилизация, трако-гетската цивилизация, източноримската цивилизация и византийската цивилизация, която ги е синтезирала в едно грандиозно хилядолетно присъствие и е била в центъра на цяла Европа и на Близкия Изток.

Петата голяма цивилизация в Източна Европа е резултат от обширното разпространение на византийската цивилизация върху православните славянски народи и върху румънците. Основите на тази цивилизация са били поставени в България през IX—XI в. и оттук те преминават в Киевска Русия, Сърбия и на север от Дунава, на територията на старата Дакия и днешна Румъния. Първият „Златен век“ на българската култура, в центъра на която стоят фигурите на цар Симеон и на големия книжовник Климент Охридски, както и Черноризец Храбър — теоретикът на правото на свободно съществуване на новите форми на човешка култура, която ще бъде славянската цивилизация на юг и на изток, представлява важен принос на България в историята на европейската цивилизация. Този „Златен век“ е имал характер на световно събитие. В резултат на по-

литическите условия и съседството новата византийско-славянска цивилизация е била възприета и от румънците, които достигат до оригиналните ѝ произведения и важните приноси в разпространението на славянската литература през IX—XIV в. По този начин византийско-славянската култура става византийско-славянско-румънска. Тя се простира, както това добре отбелязва П. Русев, „от Атон до Балтийско море“.

В рамките на този обширен културен ареал културата на средновековна България е играла отново първостепенна роля през XIV в. чрез Търновската книжовна школа. Нейните произведения едва в последното десетилетие започнаха да се схващат в тяхното истинско значение за целия Изток и, можем да кажем, имат общоевропейско значение. Защото не може да се разбере истинската културна история на Европа, без да се вземе под внимание нейната източна половина. Не може да се напише културната история на Източна Европа през XIV и XV в., както и през следващите векове, без да се познава постигнатото от Търновската школа и оригиналните произведения на нейните най-големи представители: Евтимий Търновски и Григорий Цамблак.

Смисълът и значението на Търновската школа, така както показва на симпозиума през 1980 г. историкът Йордан Андреев в своя доклад, не е едно местно, провинциално явление, а също така, както и в първия „златен век“, този втори „златен век“ на българската култура е бил вдъхновен от световен стремеж, имал е пред вид целия културен свят „от Атон до Балтийско море“; работено е по такъв начин при създаването на важни произведения, които да бъдат адресирани до всички, които четат и си служат с езика на Кирил и Методий. Такъв е смисълът на произведенията на Патриарх Евтимий и на Търновската книжовна школа.

Редом с „византийското предвъзраждане“ българската култура от XIV в. без съмнение е най-важният културен феномен на Балканите по това време. Влиянието на българската култура извън пределите на България е било огромно и все още не сме го опознали цялостно. Аз мисля освен това, че през XIV в. специфичният български характер на тази култура е много по-голям, отколкото на първия „златен век“, когато необходимостта да се осъществи славянски вариант на византийската цивилизация превъзхожда усилията на оригиналното творчество. В XIV в. е обратно — чрез Евтимий Търновски и Григорий Цамблак, на първо място, както и на другите книжовници имаме автентична българска литература, в която дълбоко е отразена историческата съдба на българския народ, на неговите стремежи и грижи пред катастрофалната еволюция на историята. В произведенията на Григорий Цамблак е отразена трагедията на българския народ и борбата му за нейното надживяване и възраждане, както това отбелязва в своя доклад през 1980 г. Илка Петкова. Ако Евтимий Търновски е синтез на „втория златен век“ и апогей преди падането на България под османско иго, то Григорий Цамблак е символ на волята на българския народ да надживее трагедията и да подготви бъдещото възраждане. Той приканва на обща борба всички народи от тази част на света. Творчеството на Цамблак е завещание на Търновската книжовна школа за бъдещите поколения. Дори в неговите слова с църковен характер, както това показва Константин Мечев, се чувствува горещото влияние на съвременността. Съществува връзка през вековете между Цамблак и Паисий Хилендарски. Първият подготви втория.

Всичко това беше показано много ясно на сегашния симпозиум. Позволявам си да кажа, че едва от този симпозиум личността на Григорий Цамблак се извежда от легендата и излиза от сянката на неговия учител и съвременник Евтимий Търновски, за да започне и в науката неговата блестяща съдба. Той самият стана символ на световното измерение на българската средновековна култура. До румънския книжовник Димитър Кантемир от края на XVII и началото на XVIII в. европейският православен изток не даде друга личност, която може и се стреми към едно състояние на голямата култура в Европа и в света.

Симпозиумът във Велико Търново, посветен на Григорий Цамблак, ни напомни в навечерието на 1300-годишнината от създаването на българската държава колко важно е било и може да бъде словото на българския народ в световната цивилизация.

В Търново е бил осъществен първият велик четиминей сред славяните 200 години преди известния Велик московски четиминей на митрополит Макарий. Приблизително 400 заглавия от около 80 византийски и славянски автори са включени в неговия състав. Това са агиографски съчинения, хомилии, апокрифни разкази, огромна византийско-славянска библиотека, систематизирана според църковния календар и адресирана към всички, които четат славянския език, т. е. „от Атон до Балтийско море“.

Българските изследвачи П. Русев, Кл. Иванова и Г. Петков поддържаха в своите изследвания този факт, показвайки, че българският четиминей е бил създаден по времето на Евтимий Търновски, за разлика от румънския изследвач Йон Юфу, който смяташе, че той е бил създаден във Византия, в Студийския манастир, след падането на България под османско иго. Но досега липсваше пълна аргументация и по-специално описание, което да покаже самата структура на паметника. Този търновски четиминей е имал блестяща съдба в културите на съседните народи: сърби, румънци, както и в руската култура. Моят доклад потвърждава идеята, която отбелязах в началото на статията — за световния стремеж на Търновската книжовна школа. В същото време искам да подчертая, че според мене единственото пълно копие на този паметник днес се пази в манастира Драгомирна — Румъния. Това копие е било направено през XV и XVI в. от румънски книжовници в среднобългарска редакция. Това показва още веднъж колко тесни са били връзките между старата румънска култура и Търновската книжовна школа. Цялото оригинално творчество на Евтимий Търновски и още шест съчинения на Григорий Цамблак са били познати и преписвани в Румъния. Четири от произведенията на Григорий Цамблак се намират единствено в славянските ръкописи, направени от румънски книжовници. Техен е и най-добрият препис на Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак.

Симпозиумът във Велико Търново през ноември т. г. може да бъде считан като събитие, чието значение надхвърля българските граници, и е важна проява на жизнената сила на днешната българска култура.